

чости! Громадянство повинно саме силою тієї своєї живучости
дальше тісно співпрацювати з артистами — на полі штуки та
давати їх творчості ще значно більше п'ятно народньої самосві-
домости.

Коли ходить про артистичні напрямки, репрезентовані на ви-
ставках, то констатуємо, що окрім індивідуальних стилів та впливів
різних шкіл (західньо-європейських) — на загал наші артисти
промовляють до глядача лінійно-імпресіоністичним способом зі
сильним нахилом до ліризму та експресії — а в деяких рідких
випадках стремлять до сильних формальних упрощень (ідеалізм)
та декораційности.

На тлі слабо репрезентованого на виставці АНУМ заходу
твердим — наше мистецтво буде сильне, як не піде за кличем
тимчасових модерних „ізмів“, а дужче буде вслухуватися в гли-
бини народньої структури і мистецтва.

Др. І. Ст.

**Виставка народнього мистецтва в дів. гімн. СС. Васи-
ліянок у Львові.** Згадана гімназія перша зложила у себе му-
зей народнього мистецтва, щоби наша молодь мала можливість
його поглибити та на його взорах образуватися. Великі заслуги
в заложенню цього цінного музею положила передусім мати
Северина, Ч. С. В. В., яка виявила в тім напрямі дуже ве-
лику ініціативу і в стягненню експонатів не жалувала труду,
праці, а то й посвяти та коштів. Вистава, що відбулася в верес-
ні ц. р., робила дуже миле вражіння. На ній бачили ми пре-
гарні вишивки, убори, писанки, ляльки, пояси і т. п. майже
з кожної околиці всіх укр. земель, а то й з найдалших закутин
як Полісся, Білоруси і від т. зв. бачванських українців в Юго-
славії з села Керестура. Жаль тільки, що фахівці в тім напрямі
не дали в нашій пресі докладнішої оцінки експонатів. Споді-
ємося, що зроблять це при найближчій нагоді.

Вячеслав Заїкин.

Праці проф. В. Абрагама з історії Церкви в сх.-словян- ських землях і їх значіння для нашої науки.

В цім році минає 50-ліття наукової діяльности великого
ученого-львовянина, найбільшого сучасного історика церковного
права Володислава Абрагама, автора знаменитої, високоцінної
праці „Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi“ та низ-
ки інших творів, важних для нашої церковно-історичної й цер-
ковно-правничої науки.

В. Абрагам народився в 1861 р., вищу освіту одержав
у краківському університеті. Наукову працю почав ще на сту-
дентській лаві в 1881 р. Перша його більша наукова розвідка
(„Інквізиційний процес у статутах Інокентія III й у сучасній на-

уці“) появилася в 1887 р.,—і від того часу В. Шан. Учений майже щороку випускає у світ якусь велику наукову працю, а рівночасно публікує численні менші нариси, статті, рецензії, нотатки, часто великої наукової ваги. В 1888 р. Абрагам обіймає катедру церк. права у львівськiм університеті, а в 1899 р. стає ректором університету. Від 1896 р. стає на чолі римської експедиції Краківської Академії Наук, яка в римських архівах та бібліотеках віднаходить численні, високоцінні історичні матеріали, між ін., де що й до історії Берестейської Унії (справоздання з праць цієї експедиції друковані в „Archiwum Komisji Historycznej“ в 1888, 1899 і 1921 рр.¹⁾ За свої наукові прями проф. Абрагам двічі нагороджений найвищою науковою нагородою в польській державі — ім. П. Барчевського, обраний дійсним членом Краківської Академії Наук, почесним доктором богословії львів. унів., почесним доктором прав познан. унів., почесним членом вилен. унів. і т. д. До особи й наукової діяльності проф. Абрагама ставляться з великою пошаною у рівній мірі польський і західний, як і український науковий світ.

Головний фах проф. Абрагама — історія церк. права є, без сумніву, одною з найскладніших і найтрудніших ділянок науки. Вона стоїть на межі кількох наук і містить в собі елементи й церковної історії, й каноністики, й історії права, й навіть почасти богословії. Історик церковного права мусить бути рівночасно й істориком, і істориком Церкви, й істориком права, й правником-каноністом, а навіть почасти й богословом. Тому й небагато є дійсно визначних істориків церковного права. Але проф. Абрагам своїм ріжностороннім науковим підготованням, своїм незвичайно широким знанням і своїми, можна сказати геніяльними здібностями до синтези, як найліпше, задовольняє всі вимоги, які стоять перед дослідником історії церковного права. В науковій праці Абрагама бачимо незвичайно рідке, гармонійне поєднання дуже бистої та глибокої критики й аналізу з блискучою синтезою, великої ерудиції з правдивою творчою оригінальністю. З однаковою умілістю проф. Абрагам виконує і „чорну“ архівально-дослідницьку наукову роботу, й робить далеко йдучі висновки, й начеркує широкі загальні образи. Під оглядом методологічним його праці маємо право назвати ідеальними.

Поле наукових інтересів Абрагама є незвичайно широке. Головні його праці трактують найріжніші питання історії й догми церковного права — загального, польського, сх.-слов'янського і т. д., історії Церкви, історії родинного права й т. зв. „генетичної“ соціології (прим., питання про розвиток шлюбу в стародавній Польщі та взагалі в стародавній Слов'янщині); понадто

¹⁾ Так нпр. у справозданні з розшуків у римських архівах та бібліотеках за листопад і початок грудня 1898 р., вид. у IX томі „Arch. Komisji Historycznej“ (Краків, 1902) знаходимо між інш. вказівки, цікаві для освітлення переговорів і підготовань у справі Унії, проваджених епш. К. Терлецьким та І. Потієм у Римі в 1595 р.

не раз в своїх працях зупиняється Абрагам також і над питаннями історії державного, карного й процесуального права, політичної історії, етнографії, історії мистецтва й навіть літургики. Для нашої науки найбільше значіння мають, розуміється, праці Абрагама по історії церковного устрою на Русі в X—XV ст., котрі відіграли в нашій науці, можна сказати, вельми визначну роль, особливо в дослідях над історією взаємин Русі з Апост. Столицею.

Перша спеціальна праця Абрагама з історії Церкви й церк. устрою на Русі, оскільки знаємо, присвячена історії та організації ірландських монахів у Києві (в XII—XIII ст.), появилася в 1901 році (в „Bulletin international de l'Académie des sciences de Cracovie“, 1901, Nr. 7); в ній кидає учений світло на церковні та господарчі взаємини з Заходом у XII—XIII ст. і на перші початки організації латин. Церкви в Київській Русі. — Поминаючи далі кілька дрібних нотаток¹⁾, треба згадати невелику, але дуже цінну статтю про Трирський Псалтир, з приводу книжки Заверлянда й Гасельофа „„Der Psalter Erzbischof Egberts von Trier, codex Gertrudianus in Cividale“.“²⁾ В цій статті проф. Абрагам подав яскраві й дуже важні для нашої церк. історії пояснення до знаменитих мініятур, уміщених в додатку до цього Трирського молитовника: мініятури ті, — як зясував проф. Абрагам, — становлять незвичайно цікаву ілюстрацію до переговорів київського князя Ізяслава I (сина Ярослава Мудрого) та його сина Ярополка-Петра з Апост. Столицею у справі унії Русі з Римом та віддання Київської Держави в опіку Апост. Столиці (ведених коло 1075 р.). Майже рівночасно вийшла у світ і друга важна для нас праця проф. Абрагама — про латинські єпископства в Молдаві в XIV та XV в. (Львів, 1902); як відомо Молдава в тих часах (таї пізніше — до XVII ст. включно) була під оглядом культурним, а в значній мірі й етнічним, більше слов'янсько-руським краєм, ніж румунським; історія її довгий час перепліталася з історією Галичини; справа ж засновання катол. єпископств у Молдаві мала велике значіння взагалі для церк. історії Молдави; тому й ця праця проф. Абрагама має безпосереднє відношення до нашої церк.-історичної науки.

Нарешті, на початку 1904 р. появилася найцінніша для нас праця проф. Абрагама „Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi“ (Львів, 1904, стор. XVI—418). У цій великій книжці зібрано незвичайно багато цінного й мало знаного або й зовсім перед тим незнаного матеріалу, розкидано безліч цінних спостережень і висновків та рівночасно подано яскравий загальний образ початків християнства на Русі, її взаємин із Заходом та розвитку організації латин. Церкви на Русі до XIV ст. включно. Хоч від часу написання цієї книжки пройшло вже 18 років, вона досі лишається найліпшою й найповажнішою працею з початко-

¹⁾ Нпр. про київського лат. єпископа Генриха — в „W. Encyklopedia Powsz.“, т. 28.

²⁾ Kwart. Hist., 1902. т. XVI, сс. 90—101.

вої історії християнства на Русі. — Передусім Автор дає в цій книжці стисле, але незвичайно яскраве й глибоко вірне з'ясування одного з найважливіших моментів нашої церк. історії — організації христ. єпископства на Русі за часів св. Ольги. Питання про християнство та християнську діяльність Ольги було довгий час загадкою, якої не в стані були розв'язати найвизначніші історики. Щойно проф. Абрагам на підставі дуже влучного та умілого порівняння західних і старо-руських джерел, з'ясував, що Ольга — хоч довгий час була язичницею — та, зрозумівши не тільки правду й велич христ. віри, але й велике державне й культурне значіння християнства не лише сама прийняла хрещення, а й почала енергійні заходи до християнізації Русі; спершу хотіла перевести її за допомогою Візантії, але — стрівши там відношення, яке її не задовольняло й ображало — звернулася через ціс. Оттона до Зах. Церкви; в наслідок тих старань післано на Русь зах.-христ. єпископа св. Адальберта, котрий прибув у 961 р. на Русь і почав поширювати християнство, але стрівши різні перешкоди, передовсім з боку сина св. Ольги Святослава, котрий саме в тім часі дійшов зрілих літ; проти християнства вибухла поганська реакція, і Адальберт з небезпекою для життя мусів утікати з Русі на Захід. Справа християнізації Русі на якийсь час задержалася, але яких 35—40 років пізніше її відновив і довершив св. Володимир Вел., тільки прищепив уже на Русі не західний, а східний христ. обряд.¹⁾ — Далі знаходимо дуже добру характеристику Візантії та цілком вірне з'ясування причин остаточної перемоги византійського впливу над

¹⁾ Деякі дослідники пробували внести деякі поправки в цей короткий, але дуже добре й вірно змальований образ христ. діяльності св. Ольги. Так нпр. проф. В. Пархоменко, приймаючи в основі погляди проф. Абрагама, придумав у доповнення до них гіпотезу про другу подорож Ольги до Царгороду, поновий зворот її до византійської орієнтації в ост. роках її правління та прийняття нею християнства в Царгороді підчас другої подорожі (порів.: В. Пархоменко, Древне русская княгиня святая равноапост. Ольга, Київ, 1911; Крещеніє св. кн. Ольги, „Вѣра і Разумъ“, 1911, N 10; Къ вопросу о крещеніи св. кн. Ольги, *ibid.*, 1911, N 19; Свидѣтельство продолжателя хроники Регинона о крещеніи св. кн. Ольги, *ibid.*, 1912, N 1; Начало християнства Руси, Полтава, 1913; У истоков русской государственности, Лгр. 1924, гл. XXXIII). Та ця гіпотеза, як виявлено вже критикою цілком безпідставна. — Ще більш невдатна „поправка“ Мирона Кордуби, котрий (в рецензії на мої твори про початки християнства на Русі — в його „*compte-rendu*“ de „la littérature historique ukrainienne en Pologne et dans l'émigration ukrainienne“, 1927—1928) вигребає із забуття старезну, давно поховану, фантастичну й суперечну всім джерелам гіпотезу про болгарське походження Ольги, з якої випливає, що Ольга мала бути християнкою від дитячих літ; та ця „поправка“ й взагалі вся згадана рецензія Кордуби виказують, що Кордуба не знає ані джерел ані літератури початкової історії християнства на Русі; тому з його „зауваженнями“ властиво навіть і не можна поважно розправлятися, тим більше, що „критичні“ й полемічні методи Кордуби, м'яко кажучи, дуже своєрідні й полягають головню на перекручуванні слів і твердженні авторів, яких він „критикує“ або з якими він „полемізує“. Див. ще мої ст.: „*Quelques notes sur la question de l'évangélisation de la Ruthénie kievienne*“ (*Anal. OSBM*, III, 3—4, 743—747) і „Св. Адальберт на Русі“ (Поступ, 1930, XI—XII).

західним у сх. та півд. Словянщині в Х—ХІ ст.¹⁾ Цінні вказівки знаходимо в кн. Абрагама й про взаємовідносини Риму та Візантії в часі утвердження християнства на Русі (в часах Володимира Вел.); всупереч поширеному поглядіві про тогочасну церковну єдність Риму й Візантії в тій добі, проф. Абрагам звертає увагу на тогочасні тертя й розкол між Римом та Візантією, особливо за царгород. патріярха Сергія²⁾; але рівночасно нотує й досить численні факти оживлених відносин Руси з Римом та взагалі з Заходом, як нпр. руські посольства до Кведлінбургу (973 р.) й Риму (991 й 1001 р.), римські посольства на Русь (979, 986, 988, 991 й 1001 р.), побут Бруна й Рейнберна в Києві і т. д. Особливо цікаві й цінні вказівки проф. Абрагама на західну орієнтацію Ярослава Мудрого в останніх роках його життя, з якою, по всій імовірності, треба поставити в звязок і факт самостійного поставлення руськими єпископами митрополита-русина славнозвісного Іларіона. Далі йдуть у кн. Абрагама дуже цінні сторінки, в яких освітлює автор справу першої Унії Рус. Церкви з Західною — за часів Ізяслава I і т. д.³⁾ — Розмір журнальної статті не дозволяє нам зробити повний перегляд всіх численних і часто дуже важких питань нашої церковної історії, які освітлив проф. Абрагам у своїй праці про „Powstanie organizacyi Kościoła łac. na Rusi“; багато з тих питань перед появою цієї книги Абрагама лишалися спірними, нерозвязаними або й непоміченими; на багато питань учений кинув зовсім нове світло, багато намітив нових тем для дальших дослідів. Та, на жаль,

1) З огляду на існуюче в нас останніми роками заінтересування та спори про Візантію, її культуру й характер її впливів на наших землях, незайвим буде навести погляд на ці питання великого й цілковито безстороннього ученого проф. Абрагама: „Східня Імперія, — каже Абрагам, — хоч була вже майже нездільна (в Х—ХІ ст.) до завойовань, заволоділа духово частиною Словянщини та залишила у цім своїм придбанні наслідство, що глибоко відбилось на сторінках історії. Історія його досі не скінчена, а остаточної наслідки невідомі. Культура Східньої Імперії Х ст., хоч її й висміював злосливим та задрісним пером придворний Отонів Ліутпранд, стояла в той час ще дуже високо. Не була це, правда, така світла й яскрава культура, як культура золотого віку Августа, що — згадана по кільканадцяти віках — створила другий „золотий вік“ — ренесанс не була вона й такою простою та чистою, яка віє зі сторінок євангелія; але, хоч в ній євангелій й традиції давньої Єллади і Риму сплелися в дивну цілість з цезаризмом Сходу, вона була, не вважаючи на свій усе більш безплідний зміст, всетаки вищою від західньої культури, і притому досить пишною та блискучою, аби впливати на західну імперію, а тим більше, щоби захоплювати й притягати до себе молоді народи з півночі“.

2) Порів. новіші досліді А. Міхеля „Humbert und Kerullarios“ т. II, (Paderborn, 1930), в котрих знаходимо потвердження цього погляду проф. Абрагама й доповнення до нього; порів. також цінні висновки з дослідів Міхеля в рецензії о. проф. Ішачака („Богословія“, 1931, IX, 3, с. 257 слл.). Слід впрочім зазначити, що на відсутність церк. згоди й одности Риму та Візантії за часів Володимира Вел. оказували вже деякі українськ письменники XVII ст., зокрема Зах. Кошистенський.

3) Порів. мої статті: „Русь, Візантія і Римь вь ХІ—ХІІІ в.“ („Китеж“, 1928, VII—X, 108—130) і „Преп. Стефан, еп. Володимирський, та його відношення до зєдинення Рус. Правосл. Церкви з Р.-катол. в останній чверті ХІ в.“ („Зап. ЧСВВ“, 1928, III, 1—2, с. 190—203).

чимало цих тем (як це вже підносили кілька років тому назад бл. п. Ст. Томашівський) лишається не тільки не освітленими, але навіть і не порушеними ніким після Абрагама; згадати хочби нпр, таке цікаве питання, як питання про "руський" характер латинської Церкви в Галичині в XIV ст. або про руську реакцію проти лат. Церкви по смерті Казимира Вел. і т. п. — Слідом за цією великою працею видав проф. Абрагам низку інших творів, що становлять цінне її продовження та доповнення: „Як. Стрепа, архієп. галицький, 1391—1409“ (Крак., 1908, 114+VII), „Початки архієпископства у Львові“ (Л. 1909, ст. 63)¹⁾, „Кілька деталей про львівські синоди в XV ст.“²⁾, „Заснування лат. єпископства в Камянець Под.“ (Л. 1911, ст. 63)³⁾, „Участь Польщі в Пізанським соборі“ (тут, між ін., деякі цінні відомості до історії луцької та володимирської лат. еписк. катедр⁴⁾), „Відпустовий привілей папи Александра V для лат. катедр в Володимирі Вол. з 11.VIII. 1409 р.“⁵⁾, рец. на високоцінну кн. заслуженого дослідника історії Галичини проф. П. Домбковського про церковні відносини в сяноцькій землі в XV ст. (Перемиськ 1922)⁶⁾ та ін.

Праці проф. Абрагама з історії Церкви на Русі в X—XV ст. послужили основою для цілої низки розвідок з початкової історії християнства на Русі та історії взаємовідносин Руси-України з Апост. Столицею. До продовжувачів і наслідувачів праці проф. Абрагама на цім полі належать передусім, проф. М. Коробка, проф. В. Пархоменко, др. Бернард Леб (Leib), о. проф. Й. Умінський, проф. Ст. Томашівський, проф. М. Чубатий, о. проф. А. Іщак та ін.⁷⁾, у творах котрих в більшій або меншій мірі відбилися погляди проф. Абрагама. Праці проф. Абрагама, особливо його кн. „Powstanie organizacyi Kościoła łacińskiego na Rusi“ зробилися одною з головних підстав у дослідках над староруською церковною історією; всі новіші твори зі старо-рус. церк. історії, в яких не узгляднено належним способом праць Абрагама (нпр. твори Баумгартена, Брянчанінова, Таубе та ін.) мають дуже значні недостачі.

Поруч з працями проф. Абрагама по історії Церкви та церк. права на Русі, велике — хоч і посередне — значіння мають для нас і неменше талановиті новіші праці ученого по історії шлюбу й шлюбного права в давній Польщі⁸⁾, які кидають

1) Див. про цю працю — рец. Б. Барвінського в „Зап. НТШ“, т. СХVI, 1913, с. 225—227.

2) Gazeta kośc., 1908, N 44.

3) Ks. pam. ku uczczeniu 250-jej rocznicy Uniw. Lwowskiego, t. I- 1911.

4) Rozprawy Akad. Umiejętn., wyd. hist.-fil., t. XLVII, 1904.

5) Kwart. Hist. XIX, 1915, с. 295 сил.

6) Kwart. Histor., XXXVI, 1922, с. 153—160.

7) Насмілююся вважати й мої скромні церковно-історичні розвідки продовженням та наслідуванням праць проф. Абрагама.

8) „Dziewoślęb. Studium z dziejów pierwotnego prawa małżeńskiego w Polsce“ („Studia nad hist. prawa pol., wyd. pod red. O. Balcera“, t. VIII, z 2, 1922); „Zawarcie małżeństwa w pierwotnem prawie polskiem“ (ibid., t. IX, 1925, сс. II+475).

